

УДК 316.346.2-053.6

Гуз М. Р.

ГЕНДЕРНО-РОЛЬОВІ СТЕРЕОТИПИ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДИ

У статті аналізуються результати кількісного та якісного досліджень та описуються уявлення студентів про співвідношення статей у приватній та публічній сферах. Увага фокусується на гендерно-рольових стереотипах та ймовірності становлення гендерної рівності в Україні.

©Гуз М. Р., 2002

Вступ

Останнім часом широкого дискурсу набула дилема біологічно-соціальної детермінації у співвідношенні статей. Соціологи феміністичної орієнтації заперечують однозначність анатомічної детермінації різниць між статями, наголошують на важливості соціокультурного впливу, індивідуальності людини та прагнуть створити теорію, спрямовану на злам гендерної стратифікованої системи. Прихильники біологічного підходу розглядають суспільні відносини між чоловіками та жінками як такі, що визначені природою, а отже і сприймають гендерну нерівність, що склалась, як нормальне явище.

Досягнення ж гендерної демократії важко уявити без змін у житті як жінок, так і чоловіків [1], що мало ймовірно без модифікацій уявлень суспільства про особливості, інтереси, можливості і ролі чоловіків та жінок. Одними з найважливіших перешкод при зміні уявлень постають стереотипи, що накладають рамку одностороннього сприйняття дійсності та програмують поведінку людини.

Центром аналізу роботи є результати дослідження «Гендерно-рольові стереотипи серед студентської молоді», організованого мною і проведеного за підтримки КМІС студентами-соціологами 4-го року навчання бакалаврату НаУКМА в другій половині 2000 - першій половині 2001 року. Дослідження мало на меті вивчити ставлення до гендерної демократії, визначити, які гендерно-рольові стереотипи і якою мірою поширені серед студентської молоді, та розпізнати можливість становлення гендерної рівності в нашому суспільстві найближчим часом.

Методологія та гіпотези дослідження

Проблема гендерно-рольових стереотипів вивчалась за допомогою якісного (фокус-групових дискусій) і кількісного (роздаткове опитування) методів. Всього проведено 6 фокус-групових дискусій: 3 - із чоловіками, 3 - з жінками і опитано 322 студенти ($N = 2161$, помилка репрезентативності даної вибірки близько 5 % для ймовірності $P = 0,954$).

Об'єкт дослідження - студенти НаУКМА 1-6 курсів - відповідає меті дослідження, оскільки саме студенти є тією частиною населення, яка, завдяки освітній підготовці, найкраще виражатиме тенденції розвитку нашого суспільства найближчим часом.

Слід зазначити, що до проведення фокус-груп програма кількісного дослідження була зосереджена на виявленні змін, що вносить

студентська молодь своїми поглядами на традиційні тендерні установки. Після аналізу результатів якісного дослідження початкові гіпотези програми змінено - більшу увагу надано вивченню установок студентів, оскільки вони виявились суперечливими і часто тенденційними.

Перша гіпотеза, яка ґрунтується на результатах фокус-груп дискусій, стверджує, що *студентам притаманна розщеплена упереджена свідомість щодо гендерної рівності*: вони визнають існування гендерної нерівності, проте пояснюють її через призму патріархальних стереотипів.

Друга гіпотеза ґрунтується на тендерному порядку нашого суспільства, в якому чоловіки займають домінуючу позицію і тому можуть бути зацікавлені в збереженні власних привілеїв: *жінки виявляють егалітарнішу гендерну орієнтацію, ніж чоловіки*.

Фундаментом для *третьої гіпотези* є результати фокус-груп дискусій, які показали, що ще не зібралась достатня критична маса для усунення гендерно-рольових стереотипів: *молодь не підготовлена до ролі агента змін традиційних гендерних стереотипів*.

Гіпотези тестуються:

1. Порівнянням середньої гендерно-рольових стереотипів. 2. Порівнянням середньої між відповідями чоловіків та жінок. 3. Аналізом ознак, що виявляють ставлення до гендерної рівності, підтримку стереотипів, ступінь задоволення сприйняттям суспільством власної поведінки респондентів і задоволення поведінкою чоловіків і жінок.

Основні результати фокус-груп дискусій

За допомогою фокус-груп дискусій отримано загальні уявлення студентів про інтереси, можливості чоловіків і жінок, а також з'ясовано, який розподіл ролей, на їх думку, є доцільним у приватній та публічній сферах.

Гендерно-рольові стереотипи в приватній сфері

Для вдалих дошлюбних відносин для кого більшою, для кого меншою мірою важливими є взаємоповага, розуміння, спільні інтереси, однаковий рівень сприйняття партнерів. Як правило, від партнера очікується однаковий розумовий рівень чи вищий. Проте деякі чоловіки висловили бажання мати партнершу з нижчим розумовим рівнем, а жінки зазначали, що іноді приховують свої переваги, оскільки це ображає, на їх думку, гідність юнака. У стосунках між юнаком і дівчиною існує умовний розподіл ролей щодо ініціативності та фінансового

забезпечення побачень. Деякі дівчата намагаються проявляти ініціативу таким чином, щоб партнер думав, що її проявляє він, оскільки інакше почуває себе невпевнено. Деякі чоловіки погодились, що почувають дискомфорт, коли жінка є розумнішою або виявляє більше ініціативи, проте інші зауважували, що часто причиною конфліктів є безініціативність дівчат.

Якщо я хочу цьому чоловікові подобатися, то я просто не буду йому показувати, що я в цій сфері сильніша.

Студентка IV курсу

Коли виявляється, що я знаю більше, ніж мій хлопець, ніж інші хлопці або дорослий чоловік, то це в нього викликає дискомфорт. Іноді вдається чоловіка підвести до того, що ти хочеш, щоб він зробив, ти поводився таким чином, що він до цього приходив і думає, що це його рішення.

Студентка II курсу

Зустрічі, як правило, фінансують чоловіки. Часто чоловіки вважають це несправедливим, а деякі, навпаки, таким чином стверджуються і почувають себе «справжніми чоловіками». Як правило, юнаки, які фінансують зустрічі, більше цінуються дівчатами. Зустрічі, що фінансуються дівчиною, мають місце, але часто розцінюються як принизливі і для чоловіків, і для жінок. Ідеальним вважається варіант фінансової незалежності, коли платить кожен сам за себе або той, хто проявляє ініціативу.

Розподіл ролей у своїх майбутніх сімейних стосунках і жінки, і чоловіки вбачали такими, де «кожний робить те, що найбільше подобається або найбільше вміє». Проте думки щодо цього питання різнилися, і простежувалась така динаміка: спочатку респонденти змальовували образ ідеальної родини, в якій цінуються бажання та прагнення партнера, а коли мова заходила про розподіл обов'язків, образ сім'ї набував патріархальних форм. Так, на думку чоловіків, жінки краще виховують дітей, «їм це природніше», та виконують домашні обов'язки, а на думку жінок, «чоловік-домогосподар - невдаха». Часто вважається нормою подвійна зайнятість жінки: чоловіки говорили про те, що жінка має себе реалізовувати «не тільки в сім'ї», а жінки завзято підтримали зауваження однієї учасниці: «Хочеться довести, що можливо розриватися між роботою та дітьми».

Женщина обязана заниматься воспитанием ребенка, так как если она не занимается - она уже не мать.

Студент III курсу

Він має виконувати важку працю, наприклад, цвяжи забивати, має бути захисником сім'ї від матеріальних загроз, а також фізичним захисником, він повинен забезпечувати сім'ю.

Студентка II курсу

Це принижує гідність чоловіка: якщо жінка працює, а чоловік - домогосподар.

Студентка I курсу

По-різному розцінювалось виховання дітей: в основному респонденти погоджувались, що за дитиною мають доглядати обоє батьків або знаходити компроміс. Чоловіки більшою мірою допускали варіант, коли за дитиною дивиться стороння людина. А жінки часто зауважували, що не довірили б виховання дитини навіть своєму чоловікові.

Тендер в освіті та зайнятості

Освіта, як і робота, майже для всіх респондентів - перш за все реалізація себе як спеціаліста та особистості. Окрім знань, кола знань, розвитку та диплома, освіта, на думку учасників фокус-груп дискусій, надає жінкам можливість отримати впевненість у собі та незалежність від чоловіка, чоловікам - порятунку від армії.

Тендерну різницю респонденти пояснювали різними інтересами, характерами та можливостями чоловіків та жінок. Чоловіки, як правило, вважають, що робота необхідна для чоловіків більшою мірою, тому вони до неї відповідальніше ставляться, а жінкам «важко і не так важливо» зосереджуватись на роботі, оскільки в них є «важливіші справи». «Важливішими справами» для жінки зазвичай виявлялись діти та сім'я.

Коли жінка прагне до чогось, то це швидше протест.

Студент III курсу

Женщине не так важно иметь работу, ей не скажут, что она лоботряска, к тому же, с моего опыта, женщины не могли даже нормально преподавать, так как у них семейные проблемы: стирка, уборка, готовка. Женщина больше внимания уделяет семье, ей нужно предлагать менее ответственную работу.

Студент IV курсу

Чоловік має забезпечувати сім'ю... Так, звичайно, якщо він має високооплачувану роботу, але вона йому не приносить задоволення, він може знайти нижче оплачувану, але зарплатня має бути такого рівня, щоб могла покрити всі витрати його сім'ї... Він не може так просто кинути все і сказати - все, мені то не подобається, я того робити не буду. На ньому лежить обов'язок забезпечити сім'ю.

Студентка IV курсу

Часто респондентами висловлювалась думка, що людина повинна займати ту чи іншу посаду відповідно до її здібностей, проте вони ігнорували як відмінності серед самих жінок і серед чоловіків, так і те, що будь-який типовий спосіб поведінки жінки може бути характерним для чоловіка і навпаки. Респонденти поділяли думку, що існує поділ на «чоловічі» та «жіночі» професії через різні риси характеру. Найяскра-

вішими жіночими рисами респонденти вважають терплячість, балакучість, сумлінність, ніжність, турботливість, доброту, емоційність, чутливість до проблем інших, тактовність. Деякі характеристики жінок надто категоричні:

Середньостатистична пані - просто жахливе вивидище: постійні інтриги, проблеми, недомовки.

Студент IV курсу

Найяскравішими чоловічими рисами є, на думку респондентів, сміливість, самовпевненість, амбітність, уміння за себе постояти.

Відповідно до характеристик пояснюється розподіл ролей у сфері зайнятості:

Жінки більш естетичні; професії, пов'язані з фізичною працею, притаманні чоловікам; інтелектуальні - лікарі, вчителі - як чоловіки, так і жінки. Я думаю, що жінки краще пристосовуються до монотонної роботи. Зараз є жінки-боксери, штангістки, але це не притаманно жінці, Жінка має бути ніжна, веселити душу.

Студент III курсу

Вантажники - чоловіки; вихователі дитячих садків - жінки, усе взаємопов'язано: сила - чоловіки; діти, дітонародження, виховання - жінки.

Студент I курсу

Робота секретарки - одноманітність, так само як і материнство - тому жінка. Якщо треба приймати нестандартні рішення, брав би чоловіка.

Студент IV курсу

У свідомості респондентів існує чітке уявлення «жіночності» і «мужності». До того ж стереотипний образ часто не дає сприймати чоловіків із фемінними рисами і тих чоловіків, для кого робота не є головним джерелом ідентифікації, а також жінок із маскулініними рисами, які захоплюються «чоловічою» роботою:

Коли чоловік займається жіночою роботою, стає схожим на жінку, а жінки набувають чоловічих форм, і вже нічого жіночого в жінці не бачиш.

Студентка II курсу

При уявному виборі персоналу чоловіки деколи керувалися думкою, що від жінки можна буде отримати певні сексуальні послуги:

Коли треба підписати угоду, пішов чоловік - не вийшло. Тоді можна послати жінку, жінка може застосувати певні вміння і навички, шарм.

Студент III курсу

Взявши жінку, можна отримати сексуальні стосунки на роботі.

Студент II курсу

З власного досвіду влаштування на роботу респонденти отримували відмову через свою статево належність. Незважаючи на закон про тендерну рівність, оголошення про вільні посади переповнені написами «перевага чоловікові/жінці».

Думки розділились серед жінок і серед чоловіків щодо можливостей кар'єрного росту, проте всі погоджувались, що в «кар'єрній дра-

бині для чоловіків щаблів більше». Таку думку пояснювали двоєко: жінка більше часу приділяє сім'ї, бере декретну відпустку і тому не є вигідною організацією; чоловіки допускають жінок як підлеглих, але не конкурентів, оскільки, як багато хто вважає, «це принизливо, якщо тебе перемагає жінка». Для таких чоловіків неприпустимим є варіант, коли жінка стає керівником або президентом. Головним параметром при виборі керівника вважають особисті якості людини, і такі якості, як часто зауважували респонденти, частіше має чоловік.

Отже, тендерна нерівність у сфері зайнятості підтримується як організаціями, в яких установлені свої тендерні правила, так і стереотипами навіть молодого населення. І якщо не впроваджувати ніяких змін, середня заробітна плата жінок і надалі становитиме менше 80 % середньої зарплати чоловіків, а деякі чоловіки, яких визискує «вище» становище жінок, ще довгий час можуть не хвилюватися про свою гідність.

Тендер і політика, ставлення до феміністичних організацій

Учасники дискусій визнавали, що жінок мало в політиці і що потрібно більше жінок, аби змінювалось суспільство. На думку респондентів, інститутами, що традиційно вважаються жіночими, перш за все - освіти і здоров'я, мають керувати жінки, оскільки ті через «свої материнські властивості» будуть активно за них «боротись».

Те, що в нас мало жінок у парламенті, свідчить - у нас мало незалежних жінок. Чим більше вони будуть «світлитися» в суспільстві, тим більше буде незалежних жінок.

Студент V курсу

Мені здається, в принципі було б класно, якби було більше жінок у політиці, мені здається, вони чесніші набагато і з більшим почуттям обов'язку ставляться до своєї роботи, як я це казала, це було б тільки корисніше для держави.

Студентка III курсу

Більшість студентів вважає, що у чоловіків і в жінок однаковий освітній рівень для того, щоб брати участь у політиці, але жінкам бракує часу займатись політикою. Можна було почути і шокуючі висловлювання щодо компетентності жінки в політиці чи її спроможності щось змінити.

Жінки повинні бути в політиці, якщо вони схильні до цього, якщо вони взагалі в змозі з цим усім упоратися...

Студентка II курсу

Таких жінок, які зараз є в парламенті, я б не хотів - вони ледве вміють думати, насилу говорять.

Студент II курсу

Серед основних причин, чому мало жінок у політичній сфері, названо: «важливіші справи жінки»; брак часу; побоювання жінок брати участь у виборах; існування менших шансів бути обраною через відсутність як ресурсів, так і підтримки чоловіками; існування суспільного стереотипу політика-чоловіка.

Жінок менше в парламенті, оскільки їх менше як кандидатів, тому що вони просто розуміють, що це не їхня справа.

Студент III курсу

Якщо в політичній рекламі, в ролику буде сказано, що він мужній чоловік, він справжній чоловік - це буде йому плюс у виборчій кампанії, а якщо в політичному ролику, політичній виборчій кампанії жінки буде сказано, що вона справжня жінка, така ніжна... ніхто в житті її не обере, тому що стереотип політика більше співіснує із стереотипом чоловіка...

Студентка III курсу

Ідею впровадження тендерних квот учасники дискусій не підтримали, оскільки це, на їхню думку, є як ущемленням прав чоловіків, так і самих жінок. Інші вважали, що тендерні квоти - недемократичність, і слід обирати достойних, а не чоловіків чи жінок, а дехто вважав, що жінки не є готовими до цього нововведення.

До того ж майже всім учасникам фокус-груп дискусій терміни *гендер* і *гендерні квоти* були невідомі, і як тільки вони не інтерпретували слово *фемінізм*.

Залежно від того, як респонденти пояснювали термін фемінізм, висловлювали різні думки щодо феміністичних організацій: нейтральні, негативні, позитивні. Ось деякі з них:

В цих організаціях істеричні нещасливі жінки, які не змогли вийти заміж.

Студентка II курсу

Якщо їм там весело, то хай собі існують.

Студент III курсу

Що занадто, то не здорово, в нормальній жінки ці організації викликають відразу, тому що це спотворення самої сутності.

Студентка IV курсу

Прекрасна організація - філософська культура, підвищує значущість жінки в соціально-культурних умовах.

Студент IV курсу

Не подобається, коли жінки хочуть мене принизити через те, що я чоловік.

Студент I курсу

Хоча термін *фемінізм* має багато значень, наведена низка прикладів свідчить про нестачу відповідної інформації. Так, деякі студенти з недовірою, деякі з радістю поставились до факту, що серед чоловіків є феміністи і цілі організації чоловіків, які борються за рівні права.

Гендерні очікування суспільства, що викликають дискомфорт

І у чоловіків, і у жінок викликають обурення певні очікування суспільства. Проте якщо жінки виявляли їх емоційно і часто наперебій, то чоловіки витримували паузу, чекаючи, що почне говорити хтось перший.

Чоловіків обурює: обов'язкова служба в армії; ставлення як до джерела фінансів; «обов'язок» випивати; потреба мати певні риси, які не всім є притаманні: бути сильним, вміти битися, розбиратись у сантехніці.

Жінок обурює: зобов'язання мати певні риси, які не для всіх є прийнятними: акуратність, доброта, пасивність, лагідність; оцінювання за зовнішніми параметрами; сексуальні домагання; несерйозне сприймання; бажання чоловіків мати партнершу із нижчим інтелектуальним рівнем; обов'язок готувати їжу.

Респонденти погоджувалися з необхідністю існування тендерної рівності. Часто респонденти звинувачували суспільство в дотриманні патріархальних стереотипів і водночас самі їх висловлювали. Так, респондент/ка, обурено вказавши на стереотипне очікування протилежної групи, одразу ж пояснював/ла його не менш стереотипним уявленням. І в чоловічих, і в жіночих групах мало висловлювалися за необхідність змін. Відчувалась певна солідарність на основі інтересів усередині груп, яка перепліталась із фундаментальною помилкою атрибуції: так, поведінку жінок чоловіки розцінювали з точки зору диспозиційної атрибуції (вроджених якостей), свою ж власну найчастіше вбачали та пояснювали ситуаційними факторами. Таке явище було характерне і для жінок.

Підсумовуючи, зазначимо, що у свідомості студентів існує низка гендерно-рольових стереотипів, але це не усвідомлюється. Так, одна з учасниць наприкінці фокус-групи порадила провести такі дискусії із старшими жінками, оскільки молодь - вже інше покоління, з новими нетрадиційними уявленнями.

Наскільки студенти ПОІ оджуються з існуючими стереотипами, дізнаємось із результатів опитування.

Результати роздаткового опитування

Розщеплена гендерна свідомість

Проблема розв'язується не раніше етапу її визнання, тому цікавим є, як характеризує молодь тендерну ситуацію в країні. Відповідь на питання, хто має більше привілеїв - жінки чи чоловіки, є суб'єктивним судженням, але фор-

Таблиця 1. Сприйняття тендерного становища в Україні

Як Ви вважаєте - в Україні становище чоловіків і жінок можна охарактеризувати як:	Чоловіки, %	Жінки, %	Всього, %
Чоловіки знаходяться в кращому становищі	51,09	53,25	52,44
Жінки знаходяться в кращому становищі	11,96	14,94	13,82
Чоловіки і жінки знаходяться в однаковому становищі	36,96	31,82	33,74
Всього	100	100	100

мується із об'єктивних, з якими респонденти зустрічаються в повсякденному житті. В дослідженні респондентів запитували, хто перебуває в кращому становищі - чоловіки чи жінки?

Як свідчать дані табл. 1, і чоловіки, і жінки однакової думки щодо тендерної ситуації в Україні: більшість студентів, 66,3 %, вважають, що в країні існують тендерні привілеї, а отже, і тендерна нерівність. Понад половину респондентів вказує, що чоловіки перебувають у кращому становищі, і близько 13 % - на те, що жінки перебувають у кращому становищі. Жінки і чоловіки однаково визначають тендерну нерівність, проте 1/3 респондентів оцінює сьогоденне становище як рівне для жінок і чоловіків.

Значимість, яку надають статевій різниці, часто переносять на весь спектр особливостей чоловіків та жінок - їх інтереси, можливості, вроджені риси, інтелектуальний рівень та психологічні відмінності. На жаль, саме таке бачення притаманне студентам: 60 % визнають як різні інтереси і можливості (не враховуючи фізичні) чоловіків і жінок (табл. 2). До того ж чоловікам більшою мірою, ніж жінкам, властиве таке стереотипне бачення (різниця значима на рівні 5 %).

Ті респонденти, які вказали, що інтереси і можливості чоловіків і жінок в основному різні, мали пояснити свою думку: з якої позиції - біологічного детермінізму чи соціального конструкту - вони пояснюють дану різницю. 42 % респондентів пояснюють різницю з обох позицій, 53 % надали перевагу одній теорії.

Таблиця 2. Сприйняття тендеру

Якщо говорити про особливості чоловіків і жінок, про їхні інтереси та можливості, а не про їхні фізичні відмінності, то, на Вашу думку, чоловіки і жінки є однакові чи різні?	Чоловіки, %	Жінки, %	Всього, %
В основному різні	71,19	54,59	60,83
В основному однакові	23,73	31,12	28,34
Важко сказати	5,08	14,29	10,83
Всього	100	100	100

Таблиця 3. Стать-гендер

На Вашу думку, чоловіки і жінки різні від народження чи стають такими через виховання?	Чоловіки, %	Жінки, %	Всього, %
Є різними від народження	25,00	28,04	26,70
Стають різними через виховання	23,81	28,97	26,70
І через виховання, і за своєю природою	46,43	39,25	42,41
Важко сказати	4,76	3,74	4,19
Всього	100	100	100

26,7 % респондентів (серед тих, хто оцінює інтереси та можливості жінок і чоловіків як різні) пояснюють різницю як таку, що визначена біологічно. Що свідчить не тільки про надання природних атрибутів «чоловічій» та «жіночій» поведінці, а й пояснює нерівність між жінками та чоловіками, а отже, і економічні, культурні і політичні привілеї, якими на сьогодні володіють чоловіки. Така ж кількість (26,7 %) говорить про те, що чоловіки та жінки є різними, оскільки їх виховували по-різному.

Отже, більшість сприймає чоловіків і жінок по-різному. Як саме? Респондентам було запропоновано обрати риси, які, на їх думку, є, як правило, чоловічі, а які - жіночі. Найчастіше, у співвідношенні 3 : 2, респонденти вказували, що риси належать певній статі. З десяти рис чотири обрані як такі, що притаманні обом статям: агресивність, кмітливність, творчість, амбітність. Риси, що характерні жінкам, - емоційність, балакучість, терплячість, ніжність; типові «чоловічі» - сміливість та безтурботність. Чоловіки і жінки по-різному оцінили такі риси, як балакучість (чоловікам більш властиво (65,2 %) вважати цю рису «жіночою», ніж жінкам); сміливість, відважність (частіше чоловіки (60,9 %), ніж жінки (39,2 %), вважають її «чоловічою» рисою); і терплячість (більше властиво жінкам (62,8 %), ніж чоловікам (33,9 %), вважати ніжність «жіночою» рисою). Для всіх інших рис різниця між відповідями чоловіків та жінок не є значимою.

Образи каналізують уявлення про інших у відповідних напрямках. Жінок і чоловіків і характеризують по-різному, і відповідно до цих характеристик будуються відповідні гендерно-рольові стереотипи. Щоб перевірити, чи підтримуються ці стереотипи, респондентам пропонувався перелік тверджень (табл. 4.), стереотипних уявлень, з якими вони мали погодитись чи не погодитись за 5-бальною шкалою (1 - цілком погоджуюсь, 2 - погоджуюсь, 3 - і погоджуюсь, і не погоджуюсь, 4 - не погоджуюсь, 5 - зовсім не погоджуюсь).

Таблиця 4. Стереотипи, з якими не погоджуються

Позначте, наскільки Ви погоджуєтесь або не погоджуєтесь із такими твердженнями:	Незгодні, %
Виховання дітей - чоловіча справа	59,43
Справжній чоловік і працює, і з жінками гуляє, і горілку п'є	53,50
Успіх жінки залежить від її краси, успіх чоловіка - від сили та розуму	50,32
Завдання чоловіка - заробляти гроші, завдання жінки - доглядати за домівною та сім'єю	46,52
Для жінки важливіше підтримувати кар'єру свого чоловіка, ніж робити власну	44,97
Робота важлива, але насправді, чого потребує жінка, - це сім'я та діти	41,01
Чоловік, який не працює, а доглядає за домом, - невдаха	38,05
Сімейному життю шкодить, якщо жінка працює повний робочий день	35,85
Жінка повинна мати дітей для повної соціальної самореалізації	32,38
Коли жінка заробляє чи досягає більше за чоловіка, це пригнічує чоловіка	29,75
Чудово, коли чоловік має час на домашні справи, але перш за все він повинен забезпечувати сім'ю	28,62

У табл. 3 наведена сума відсотків відповідей *не погоджуюсь* і *зовсім не погоджуюсь*.

Як свідчать дані таблиці, близько 60 % респондентів не погоджуються лише з одним сте-

реотипом, і то нетрадиційним, що в сьогоdnішніх умовах міг би сприяти становленню тендерної рівності. Найменше не погоджуються із найпоширенішими патріархальними стереотипами.

Отже, перша гіпотеза виявилась слушною: студенти визнають існування тендерної нерівності, а саме: пригнічене становище жінок, проте пояснюють її через призму патріархальних стереотипів.

Різниця, яку надають

Оскільки чоловіки, як вважає більша частина студентів і як найчастіше є, мають більше привілеїв, то відстоювання дихотомічного поділу, яке здійснює більшість чоловіків, ще можна зрозуміти: зміна означатиме втрату привілейованішого становища, а деяких чоловіків, як показало дослідження, це пригнічує, то опір жінок щодо переоцінки свідчатиме про упередженість у ставленні до самих себе. На питання, чи однаково ставляться чоловіки і жінки до тендерних ролей, відповідає табл. 5.

Чоловіки і жінки однаково ставляться до того, що коли жінка заробляє чи досягає більше за чоловіка, це пригнічує чоловіка, виховання дітей - чоловіча справа і що сімейному життю шкодить, якщо жінка працює повний робочий день.

Таблиця 5. Різниця в підтримці стереотипів за тендером

Наскільки Ви погоджуєтесь або не погоджуєтесь із такими твердженнями: Варіанти відповідей: 1 – так!! – цілком погоджуюсь; 2 – так – погоджуюсь; 3 – ?? – і погоджуюсь, і не погоджуюсь; 4 – ні – не погоджуюсь; 5 – ні!! – зовсім не погоджуюсь	Жінки		Чоловіки	
	Середня оцінка	Значимість (2-tailed)	Середня оцінка	Значимість (2-tailed)
8. Справжній чоловік і працює, і з жінками гуляє, і горілку п'є	3,86	.000	3,1	.000
4. Завдання чоловіка – заробляти гроші, завдання жінки – доглядати за домівною та сім'єю	3,64	.000	2,92	.000
3. Для жінки важливіше підтримувати кар'єру свого чоловіка, ніж робити власну	3,77	.000	3,09	.000
7. Чудово, коли чоловік має час на домашні справи, але перш за все він повинен забезпечувати сім'ю	2,6	.000	2,13	.000
10. Успіх жінки залежить від її краси, успіх чоловіка – від сили та розуму	3,43	.001	3	.001
9. Чоловік, який не працює, а доглядає за домом, – невдаха	3,51	.002	3,09	.002
6. Жінка повинна мати дітей для повної соціальної самореалізації	2,7	.004	2,31	.003
2. Робота важлива, але насправді, чого потребує жінка, – це сім'я та діти	3,19	.004	2,82	.005
1. Сімейному життю шкодить, якщо жінка працює повний робочий день	2,99	–	2,75	–
11. Виховання дітей – чоловіча справа	3,3	–	3,2	–
5. Коли жінка заробляє чи досягає більше за чоловіка, це пригнічує чоловіка	2,56	–	2,71	–

Деякі стереотипи можна по-різному трактувати. Так, із твердженням «Успіх жінки залежить від її краси, успіх чоловіка - від сили та розуму» респондент може погодитись у тому, що успіх чоловіка залежить від розуму, але не погодитись щодо критерію сили або краси для жінки. Також декілька респондентів, висловлюючи своє ставлення до твердження «Справжній чоловік і працює, і з жінками гуляє, і горілку п'є», ставили знаки оклику, оцінювали на 6 балів - така реакція могла бути викликана як словом «горілку» чи «працює», а могла і фразою «з жінками гуляє». Тому подальшу увагу приділятимемо індексам, що побудовані на основі факторного аналізу: I індекс, позначимо його Ж. С, містить у собі найпоширеніші стереотипи про жінку та сім'ю (1, 2, 3 твердження табл. 6), II індекс, позначимо його Т. У., (5, 6, 7 твердження табл. 6) - традиційні уявлення про чоловіків та жінок.

Зважаючи на ці показники, можна зробити висновки, що респонденти і погоджуються, і не погоджуються з даними стереотипами. З традиційними стереотипами не погоджуються лише 11 % респондентів, близько половини погоджуються, ще 38 % і погоджуються, і не погоджуються (див. табл. 7 Т. У.). Чоловіки і жінки однаково ставляться до того, що, коли жінка заробляє чи досягає більше за чоловіка, це пригнічує чоловіка, виховання дітей - чоловіча справа і що сімейному життю шкодить, якщо жінка працює повний робочий день. Жінки менш упереджені погляди виявляють до інших стереотипних тве-

Таблиця 6. Результати факторного аналізу, на основі якого побудовано два індекси стереотипів

Rotated Component Matrix

Стереотипи	Component	
	1	2
1. Сімейному життю шкодить, якщо жінка працює повний робочий день	0,780	-0,041
2. Робота важлива, але насправді, чого потребує жінка, - це сім'я та діти	0,798	0,166
3. Для жінки важливіше підтримувати кар'єру свого чоловіка, ніж робити власну	0,827	0,031
5. Коли жінка заробляє чи досягає більше за чоловіка, це пригнічує чоловіка	-0,043	0,460
6. Жінка повинна мати дітей для повної соціальної самореалізації	0,167	0,758
7. Чудово, коли чоловік має час на домашні справи, але перш за все він повинен забезпечувати сім'ю	0,053	0,800

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization. Rotation converged in 3 iterations.

Таблиця 7. Традиційні уявлення про чоловіків та жінок, а також стереотипи про жінку і сім'ю. Індекси

Тип стереотипів (індекси)	Відповідь	Чоловіки, %	Жінки, %	Всього, %
Ж.С.: жінка - сім'я	Погоджуються	35,04	21,50	26,50
	I погоджуються, і не погоджуються	40,17	31,00	34,38
	Не погоджуються *	24,79	47,50	39,12
	Всього	100	100	100
Т.У.Ж традиційні уявлення	Погоджуються	58,62	46,19	50,79
	I погоджуються, і не погоджуються	31,03	42,13	38,02
	Не погоджуються	10,34	11,68	11,18
	Всього	100	100	100

* Різниця значима на рівні 5 %.

Таблиця 8. Жінки в політиці

Якби більше жінок було у парламенті, становище б у країні:	Чоловіки, %	Жінки, %	Всього, %
погіршилось	* 32,14	*9,45	18,48
поліпшилось	17,86	37,80	29,86
не змінилось	50,00	52,76	51,66
Всього	100	100	100

* Різниця значима на рівні 5 %.

Таблиця 9. Кого хочуть бачити керівником - жінку чи чоловіка

При влаштуванні на нову роботу кого б Ви хотіли бачити своїм керівником?	Чоловіки, %	Жінки, %	Всього, %
Чоловіка	41,07	38,86	39,72
Жінку	18,75	18,29	18,47
Будь-кого, не має значення	40,18	42,86	41,81
Всього	100	100	100

рджень, більшою мірою, ніж чоловіки, не підтримують стереотипи про сім'ю та жінку.

Оскільки в управлінні країною домінують роль відіграють чоловіки, багато проблем, з якими стикаються жінки, просто не можуть бути розв'язані, оскільки чоловікам не так відчутні проблеми жінок. Передбачалось, що студенти, ймовірніше жінки, відчувають необхідність наявності жінок у парламенті. Проте таких, які так вважають, виявилось лише на 10 % (різниця не є значимою) більше за тих, хто вважає, що становище погіршиться. Маргінальність для жінок становить лише 28 %, а серед чоловіків на 17 % більше тих, хто вважає, що становище погіршиться. Половина респондентів вважає, що становище не зміниться (табл. 8).

Також удвічі більше виявилось як серед жінок, так і серед чоловіків тих, хто хотів би бачити своїм керівником чоловіка, а не жінку (табл. 9).

Отже, як свідчать дані, хоча і виявилось, що жінкам меншою мірою властиво підтримувати стереотипи, ніж чоловікам, проте часто ця різниця не є значимою - у чоловіків і жінок однакові традиційні уявлення про тендерні ролі. Відповіді жінок деколи є менш упередженими, проте їх орієнтацію важко назвати гендерно-егалітарнішою за орієнтацію чоловіків. *Гіпотеза 2* не підтверджується, що свідчить про те, що доки жінки позиціонуватимуть себе як менш вартісних для суспільства і більш вартісних для сім'ї, чоловіка та дітей, доти до них і виявлятимуть відповідні експектації.

Спроба прогнозування

Зміни можливі тоді, коли люди вірять, що нова ситуація і сам перехід до неї принесуть більше можливостей, ніж перешкод та труднощів. Для того щоб замислитись про потреби в змінах, спочатку необхідно відчутти незадоволення існуючим станом, оскільки, якщо, наприклад, жінкам попри все подобатиметься «розвиватись між роботою та сім'єю» і це цінуватиметься чоловіками, то про зміни навряд чи йтиме мова. Можливий варіант, що і чоловіків, і жінок не влаштовують обставини, які вони мають: скажімо, чоловік вважає своїм покликанням роботу з дітьми, а його при цьому вважають невдахою. В таких випадках, коли людина відчуває незадоволеність, що пов'язана з розривом між тим, що вона має, і тим, що людина думає, вона мала б мати (коли група належності людини не збігається з її референтною групою), виникає відчуття відносної депривації, що часто сприяє соціальному відчуженню і створює передумови революційних соціальних рухів.

Одним із завдань дослідження було з'ясувати, чи виникають у студентів негативні реакції, викликані тендерним порядком у суспільстві, що вимірювалось такими запитаннями: «Якби Ви могли прожити ще одне життя, ким би Ви хотіли народитись?», «Якщо у Вас колинебудь виникало обурення з приводу ставлення суспільства до Вашої поведінки як чоловіка/жінки, то наскільки сильним було це обурення?», «Як часто Вам доводилось обурюватись на поведінку чоловіків/жінок, яка Вас дратує і є типово чоловічою?»

Переважає більшість респондентів (76,34 %) надала перевагу певній статі, яку б вони хотіли мати в наступному житті; 24 % зазначили, що їм байдуже. В іншому житті хотіли б мати протилежну стать лише 11 % чоловіків та 18 % жінок, понад половину респондентів (62,7 %) об-

Таблиця 10. Обурення на поведінку чоловіків, жінок

	Чоловіки, %	Жінки, %	Всього, %
<i>Як часто обурювались поведінкою чоловіків</i>			
Дуже часто	6,17	15,15	12,20
Часто	20,99	33,94	29,67
Іноді	51,85	43,03	45,93
Ніколи	20,99	7,88	12,20
Всього	100	100	100
<i>Як часто обурювались поведінкою жінок</i>			
Дуже часто	20,00	20,93	20,59
Часто	35,00	30,81	32,35
Іноді	37,00	41,28	39,71
Ніколи	8,00	6,98	7,35
Всього		100	100

рали стать, до якої вони належать. Більше чоловіків (70,9 %), ніж жінок (54,5 %), обрали стать, до якої належать. Респонденти могли висловити бажання народитись протилежною статтю через інтерес, а не через незадоволення, проте якби тендер не оцінювався суспільством по-різному, відповіді жінок і чоловіків не різнились би.

Щодо обурення молоді з приводу ставлення суспільства до їх поведінки як чоловіка чи жінки відповіді свідчать, що у 72 % студентів викликають сильне або помірне обурення тендерні упередження з боку суспільства, до того ж жінки більшою мірою їх відчувають, ніж чоловіки. Жінок і чоловіків запитували, чи колинебудь вони обурювались, чи ні і як часто поведінкою чоловіків і жінок (табл. 10).

Різниця відповідей чоловіків і жінок, як і відповідей про обурення, не є значимою: і чоловіки, і жінки однаковою мірою відчувають образи як на жінок, так і на чоловіків, як на стать належності, так і на протилежну: 42 % чоловіків і жінок поведінка чоловіків обурювала часто і дуже часто, жінок - 53 %. Ніколи не обурювала типова поведінка чоловіків і жінок близько 10 % респондентів.

Отже, вкрай негативних чи, навпаки, позитивних реакцій тендерний порядок не викликає. Що і не свідчить про те, що студенти - майбутні агенти тендерних революцій, але і не виключає того, що вони можуть ними стати.

Зміни в тендерних уявленнях студентів можуть прискоритись, якщо каталізаторами цього процесу, окрім інших зовнішніх впливів, будуть так звані лідери думки [2], яким більше вдається переконувати інших без додавання до ситуації вад чи переваг. Індивідам властиво схилитися до думки таких людей через їх репутацію та особисту привабливість, тому ймовірність

зламу стереотипів зростає, коли це підтримується лідерами думки.

Проте, як показали дані дослідження, тендерні установки у всіх сферах не різняться від типу особистості, а є більш-менш однаковими. Словом, без зовнішніх стимулів гендерно-рольові стереотипи якщо і зруйнуються, то не скоро. Отже, наша *гіпотеза 3* підтверджується: не зібралась достатня критична маса для усунення гендерно-рольових стереотипів: молодь не підготовлена на роль агента змін традиційних тендерних стереотипів.

Основні висновки

По-перше, як і передбачає перша гіпотеза дослідження, студенти, засвоївши в дитинстві традиційні стереотипи суспільства, їх підтримують та ними керуються, каналізуючи свої дії та дії інших у вже існуючий патріархальний порядок. Деколи виникає конфліктна ситуація (у жінок частіше, ніж у чоловіків): або з боку експектацій суспільства, або з боку експектацій індивіда. Це свідчить про існуючі перепони традиційних уявлень, що обмежує можливості та рамки вираження людини як особистості. Через надання статі значущої ролі, яке приписується часто через тендерну неосвіченість (брак інформації про значення соціального конструювання тендеру), з одного боку, та усвідомлення пануючої дискримінації, з іншого, створюється розщеплена свідомість, що визнає потребу в тендерній рівності, пояснюючи при цьому існуючу нерівність у межах традиційних рамок.

По-друге, тендерні стереотипи нашого суспільства, що підтримуються молодцю, зумовлюють таке співвідношення нерівності, де домінуючу позицію займають чоловіки. Жінкам приписують такі характеристики та можливості, що дозволяють їм спеціалізуватись у приватній сфері, а чоловікам - у публічній. При цьому

самі жінки, усупереч другій гіпотезі, визнають такий тендерний порядок, оцінюючи себе як менш вартісних для суспільства. Тому у сфері політики і професійної діяльності жінки, як правило, мають виконавські обов'язки, що ізолює жінок від активної участі в суспільному житті.

По-третє, традиційний тендерний порядок зумовлює у молоді скоріше не депривацію, а незалежний елемент реальності, що часто не дає можливості розпізнати інші форми існування, в яких би цінувався індивід не за своєю статевістю належністю і ознаками, що їй приписані, та усвідомити, що біологія не є долею ні чоловіка, ні жінки. Як і передбачалось третьою гіпотезою, серед студентів ще не зібралась достатня критична маса, яка б сприяла впровадженню неупереджених цінностей.

Якщо підсумувати установку студентів до цінності тендерної рівності: на пізнавальному рівні - нестача відповідної інформації про значення соціального конструкту; на емоційному рівні - існуюча тендерна нерівність в деякого зумовлює обурену чуттєву настанову; на біхевіоральному рівні - неготовність до певних змін, оскільки часто не вистачає попередніх компонентів: не вистачає відповідних умов на пізнавальному рівні, а на емоційному не широко розповсюджена.

Як і будь-яка теорія, теорія гендерно-статеві системи не є безперечною істиною, але вона розширює наш світогляд і є одним із кроків до ширшого розуміння дійсності. І якщо не мотивувати населення зовнішніми чинниками - інформацією та гендерно-нейтральними образами, що відкривають нові можливості, сприяють знищенню патріархальних стереотипів, - соціальний устрій майбутнього суспільства ще довгий час базуватиметься на тендерній нерівності, а стать залишатиметься біологічною долею, яка визначатиме ієрархічну позицію індивіда в суспільстві.

1. Greig A., Kimmel M., Lang J. Men Masculinities and Development: Broadening our work towards gender equality. UNDP/GIDP MONOGRAPH #10,- 2000.

2. Noelle-Neumann E. Csikszentmihalyi, Mihaly (1992): Personality Strength: A New Variable for Opinion-Attitude Research. Paper presented at the WAPOR Conference, St.Petersburg Beach.- Florida, May 1992.

M. R. Guz

STUDENT STEREOTYPES ABOUT GENDER-ROLES

The article deals with the results of quantitative and qualitative researches and describes students' expectations about men and women's participation in public and private spheres. The research focuses on differences between the genders so called stereotypical images, resentments toward men and women and opportunity of formation gender equality in Ukraine.